

XVII. YÜZYILDA YAYIMLANMIŞ BİR TÜRK ATASÖZLERİ VE VECİZELERİ DERLEMESİ

VLADİMİR DRIMBA

1. Aşağıda yayımlayacağımız atasözleri ve vecizeler Timoteo Agnellini'ye ait *Proverbia utili, e virtuosi In Lingua Araba, Persiana, e Turca gran parte in versi, Con la loro ispiegazione in lingua Latina & Italiana; Et alcuni Vocaboli di dette Lingue. Raccolti da TIMOTEO AGNELLINI il minimo frà i Vescovi della Mesopotamia*. In Padova, Nella Stamperia del Seminario, M. DC. LXXXVIII başlıklı küçük bir broşürde (in - 12°, [2] + 56 + 24 s.) bulunmaktadır¹. Avrupa'da Türk atasözlerine ait en eski derlemelerden biri olan Agnellini'nin bu broşürünün basımına kadar ilgi çekici yönlerinden birisi arka kapağının olmasıdır. İkincisi ise sayfa numaralanmasının Arap yazısında görüldüğü gibi olması, yani broşürün sonundan başına doğru olmasıdır.

Bu broşür, Türk atasözleri ve vecizelerinin yanında (bunlar 22-33 sayfalar arasında bulunmaktadır) aynı cinsten Arapça ve Farsça metinleri de kapsamaktadır. Broşürün hem Türkçe hem de Arapça ve Farsça metinlerinin baskılarına gelince; biraz yukarıda kaydettiğimiz özellikten ileri gelen ilgi çekici bir başka tarafı daha vardır. Türk atasözleri ve vecizeleri iki sütun halinde, çift sayfalarda ilk önce Arap, sonra Latin alfabesiyle, çift olmayan sayfalarda ise hep iki sütun halinde, İtalyanca ve Latince tercümelemleri ile yayımlanmıştır.

Yazık ki Timoteo Agnellini'nin kişiliği hakkında bir bilgimiz yok. Bu broşürde bulunan metinler Agnellini'nin kendisi tarafından derlenen metinler mi, yoksa bu metinler buna benzer başka bir kitaptan aktarılan metinler mi, doğrusu buna dair de herhangi bir bilgi edinemedik. Türk atasözlerinden oluşan sütunun başlığı Arapça olduğuna göre Agnellini'nin bu konuda bir Arap müellifinin eserinden yararlandığına işaret olabilir.

Biraz aşağıda görüleceği gibi Agnellini'nin yayımladığı bazı atasözlerinin bugünkü atasözlerine tam veya kısmî yakınlık ve benzerlikleri göze çarpar. Elimizden geldiği kadar bu atasözlerinin bugünkü karşılıklarını

¹ Bunu Venedik'teki Biblioteca Nazionale Marciana'da bulduk (sıra numarası : Miscell. T. 3890); ilk defa bu eser üzerine Pertev Naili Boratav (*Philologiae Turcicae Fundamenta*'da, II. cilt, Wiesbaden, 1964, s. 74) dikkati çekmiştir.

göstermeğe çalıştıksa da² Agnellini'nin yayımladığı malzemenin paremiyologlar tarafından incelenmesi gerektiğine inandığımızdan bu makalemizde yalnız bunların dil özellikleriyle ilgili bazı tesbitlerimizi bildirmekle yetindik. Bu malzemenin neşrine gelince, Arap alfabesiyle yazılmış olan Türkçe metni transliterasyon ile, Agnellini'nin Latin alfabesiyle kaydettiği Türkçe metni ve aynı zamanda İtalyanca ve Latince tercüme-leri ise diplomatik transkripsiyon ile yazmaktayız³. Agnellini'nin Latin alfabesine dayanan çevriyazısından sonra italik harflerle ve köşeli parantez içinde biz kendimiz uyguladığımız fonetik çevriyazıyı veriyoruz.

2. Agnellini'nin eserinin oldukça nadir bir özelliği Türkçe metinlerin (Arapça ve Farsça metinlerin de) hem Arap hem de Latin alfabesiyle yazılmış olmasıdır. Bu ise çoğu defa Latin alfabesiyle yazılmış olan metinlerdeki şüpheli yahut alışılmamış yazı şekillerini değerlendirmemize imkân vermiştir.

Türk metninin Latin çevriyazısında müellif genellikle İtalyan imlâsını kullanmış fakat Türkçenin bazı fonetik özelliklerini ifade etmek için başka yazı imkânlarından da yararlanmıştıdır.

2. 1. Ünlülerin yazılışı :

1. *a* ve *ä* (= açık *e*), *o* ve *ö*, *u* ve *ü* ünlü çiftleri sırasıyla "a", "o" ve "u" ile verilmiştir. Örnekler : "atlas" (= *atlas* 18)⁴, "fana" (= *fäna* 1), "damurdan" (= *dämürdän* 1), "baganmadugun" (= *bägänmädügün* 2), "olur" (= *olur* 18), "boiuq" (= *böyük* 17) vb.

2. Çevriyazısı yapılmış başka metinlerde ("Transkriptionstexte"de) de görüldüğü gibi incelemekte olduğumuz bu metinlerde de *ä* değerinde olan "a" harfinin yanı sıra aynı fonemin kapalı *e* varyantını ifade etmektedir; T'deki "e" harfinin A'daki⁵ karşılığı ya bir *ye* veya bir *teşdit* veyâ ikisi birdendir. Örnekler : "eda" (= *edä* 27), "etma" (= *etmä* 17), "eu" (= *ev* 11), "eii" (= *eyi* 1), "gehannamdan betar" (= *cehännämädän betär* 25), "iemaga na demagh" (= *yemägä nä demäk* 16), "jer" (= *yer* 12), "veran" (= *verän*) ve "verur" (= *verür*) (10) vb.

3. *ı* ünlüsünü ifade etmek için kâh "i" (bu harf ayrıca *i*'yi belirtmek için kullanılır), kâh "e", kâh ikisi birden aynı kelimedede kullanılmaktadır. Örnekler : "alisc" (= *alış* 17), "dechi" (= *dahı* 11), "arasenda" (= *ara-*

² Maalesef yalnız Ömer Asım Aksoy'un *Türk Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*. I. *Atasözleri Sözlüğü* (Ankara, 1971) çalışmasına bakabilmek fırsatı oldu (kısaltması : Aksoy).

³ Broşürde italik harflerle basılan İtalyanca tercümesini dik harflerle yayımlıyoruz. Gotik *s* harfini *s* ile veriyoruz. Metinleri numaralama işi bize aittir.

⁴ Rakamlar atasözü ve vecizelerin sıra numarasını göstermektedir.

⁵ T, Latin alfabesiyle transkripsiyon edilmiş Türkçe metni, A ise Arap alfabesiyle yazılmış Türkçe metni belirtmek için kullanılmaktadır.

sında 19), “cekar” (= *çıkar* 19), “kelig” (= *kılıc* 1), “eslanmiscen” (= *ıslanmışın* 22) vb.

4. Sayısı oldukça kabarık olan ince sıra kelimelerde “e” çağdaş yazı Türk dilindeki *i* ünlüsünün yerini tutmaktadır :

a) Bazı Türk menşeli kelimelerin eklerinde “e” harfli “Kıpçakça *i*” ünlüsünü, yani geniş ve bazen de hafifçe artdamaksıllaşmış *i*’yi temsil etmektedir ki, bunu neşrimizde *ı* ile yazmaktayız; çok defa Türk asıllı olmayan bir kimse tarafından bir *i*’ya benzetilerek idrak edilen bu ünlüyü, biraz yukarıda da gösterdiğimiz üzere, Agnellini hep “e” ile belirtiyor. Örnekler : “discen” (= *dişin* 19), “gosen” (= *gözün* 6), “iqi sen” (= *ikisin* 11), “jerenda” (= *yerindä* 12), “kamalena” (= *kämälinä* 36), “kimsanen” (= *kimsänin* 36), “nafseni” (= *näfsini* 31) vb.;

b) Arapça ve Farsçadan girmiş kelimelerde “e” harfli iki şekilde yorumlanabilir : ya biraz yukarıda belirttiğimiz *i*’yi, veyâ Farsçadan girmiş kelimelerin Farsça telâffuzunda olduğu gibi kapalı bir *e*’yi ifade eder; biz ise ikinci yoruma katılıyoruz⁶. Örnekler : “aalem” (= *‘âlem* 9), “ascecara” (= *âşekârâ* 8), “cameldur” (= *kämeldür* 30), “dacheldür” (= *câheldür* 34), “egera” (= *ecrâ* 28), “geahel” (= *câhel* 9, 25), “gehanda” (= *cehânda* 29), “vageb” (= *vâceb* 37), “zenhar” (= *zenhâr* 36).

5. Arapça ve Farsçadan girmiş kelimelerdeki uzun ünlüler Agnellini tarafından hususî bir surette gösterilmediği gibi az sayıda bâzı istinâlar hariç bunlar bugünkü Türk yazımında da kaydedilmektedirler. Bunların normal uzunlukta birer ünlü olarak telâffuz edilmeleri imkânı mevcutsa da A metnini göz önünde bulundurarak uyguladığımız çeviriyazıda bu uzunluğu yeniden kaydettik (önceki paragrafta birkaç örnek vermiştik).

Üç kelime bunun dışında kalıyor : “aadati” (= *‘âdâti* 23), “aalem” (= *‘âlem* 9) ve “aalmada” (= *‘âlâmdä* 24). Bize öyle geliyor ki ikiz “aa” harfi burada bir *â*’yı ifade etmek için değil de daha çok bu kelimelerde *â*’nın önünde bir *ayn*’ın bulunduğunu belirtmek için kullanılmaktadır.

2. 2. Ünsüzlerin yazılışı :

1. Diş - dudaksı *v* bazen “v”, bazen de “u” ile yazılmaktadır : “var” (= *var* 22), “eu” (= *ev* 11).

2. Öndamaksı ünsüzler :

a) İnce *k*, “c”, “ch”, “k” ve “q” ile yazılmaktadır : “candi” (= *kândi* 12), “napachi” (= *nâpâki* 22), “kisci” (= *kişi* 23), “iqi” (= *iki* 10, 19, 24);

⁶ Birçok *e* telâffuzlu örnekler için *Redhouse Yeni Türkçe - İngilizce Sözlük*’e bk. : *âgeft* ~ *âgift*, *behişt* ~ *bihişt*, *bedest* ~ *bidest*, *bezazet* ~ *bizazet*, *cehan* ~ *cihan*, *cehaz* ~ *cihaz*, *ecnas* - *cins*’in çokluğu, *Enacil* - *İncil*’in çokluğu, *velâdet* ~ *vilâdet*, *zelzâl* ~ *zilzâl* vb.

b) ince g, “g” ve “gh” ile yazılmaktadır : “baganmadugun” (= *bägän-mädügün* 2), “ghiran” (= *girän* 19);

c) y, “i” ve “j” ile yazılmaktadır : “eii” (= *eyi* 1), “jarar” (= *yarar* 2); bazen bu iki harf aynı kelimedede görülmektedir : “aileja” (= *äyleyä* 3). Bazı hallerde “i”, *iy* ve *yi*, *yı* ses gruplarını ifade etmektedir : “kiscia” (= *kişiyä* 23), “dariai” (= *däryäyi* 26).

3. Artdamaksı ünsüzler :

a) k, “c”, “k” ve “q” ile yazılmaktadır : “calur” (= *kalur*), “karpuz” (= *karpüz* 7), “konaq” (= *konak* 11);

b) ğ, “g” ve “gh” ile yazılmaktadır : “jagmurdan” (= *yağmurdan* 22), “japraghi” (= *yapragı* 18);

c) h, “ch” ile yazılmaktadır : “chosc” (= *hoş* 20, 23), “dachi” (= *dahı* 11).

4. Patlayıcı - hışırtılı ünsüzler :

a) ç, “c” ve “ç” ile yazılmaktadır : “cekar” (= *çıkak* 19), “ic” (= *iç* 21), “agarçi” (= *ägärçi* 4);

b) c, “g” ve “ge” ile yazılmaktadır : “gehanda” (= *cehānda* 29), “kelig” (= *kılıc* 1), “egera” (= *ecrā* 28), “geahel” (= *cāhel* 9), “geumlaja” (= *cümläyü* 14).

5. Hışırtılı ş ünsüzü genellikle “sc” ile yazılmaktadır : “acscam” (= *aşam* 38), “discen” (= *dişin* 19); bazı hallerde ş, “sce” veya “sci” ile yazılmaktadır : “alisc verisce” (= *alış veriş* 17), “tasce” (2) ve “tasci” (12) (*taş*).

6. Islıklı ünsüzler :

a) hem s hem de ş Latin veya gotik “s” ile, ş bir kelimedede “ss” ile yazılmaktadır : “arasenda” (= *arasında* 6), “sandan” (= *sändän* 17), “saber” (= *şabır* 18), “ssohbati” (= *şohbäti* 25);

b) z, “z” ve Latin veya gotik “s” ile yazılmaktadır : “dutulmaz” (= *dutulmaz* 7), “karpuz” (= *karpüz* 7), “ghisli” (= *gizli* 8), “jumaslar” (= *yumazlar* 13).

7. h ve ğ gırtlak ünsüzleri “h” ile (bazen “hh” ile) yazılmaktadır : “geahel” (= *cāhel* 25), “gunah” (= *günāh* 5), “ssohbati” (= *şohbäti* 25), “Haqa” (= *Hakka* 25), “hhasud” (= *hasūd* 36).

8. İkiz ünsüzler genellikle oldukları gibi ifade ediliyorsa da bazı hallerde tek bir harfle de yazıldıkları görülür : “carra” (= *kärrä* 10), “gehanam” (= *cehännäm* 25), “issidageak” (= *ıssıdacak* 3), fakat “Hhaqa” (= *Hakka* 25), “kuvat” (= *kuvät* 14).

3. Fonetik özellikler.

3.1. Ünlüler :

1. T'deki *ä* (= geniş *e*) ile A'da daha çok *i* ile yazılan kapalı *e* arasında yapılan ayırım için biraz yukarıda, 2. 1., 2'ye bk.

2. A'daki bir *i* ünlüsünün karşılığı olan bazı eklerde *ı* için biraz yukarıda, 2. 1., 4, *a*'ya bk.

3. Farsça ve Arapçadan girmiş bazı kelimelerde A'daki *i*'nin T'de Farsça *e* telâffuzu için biraz yukarıda, 2. 1., 4, *b*'ye bk.

4. Farsça telâffuz "baddoa" (= *bäddo'ā* 5)'beddua' ve "col" (= *kol* 36) 'kül, tüm, bütün' kelimelerinde de mevcuttur.

5. Düz - yuvarlak ünlü uyumu :

a) Yuvarlak ünlülerin düz ünlülerin yerine kullanılması : *dämür* 1, *kändü* 31 (ama *kändi* de 23 A, T, *kändi* 12 T ~ *kendü* 12 A), *bägänmädügün* 2 (A'da : *begenmedigiñ*), *bilürüm* 3, *qalur* 4, *verür* 10, *ağırdur* 12, *cäheldür* 29, *günāhdur* 5, *yegdür* 9, *dävlätlü* 27;

b) Düz ünlülerin yuvarlak ünlülerin yerine kullanılması : *gözün* 6, *qurd oğlu* 4, *olduğı* 38, *toğuşından* 3.

6. Gerileyici benzeşme : *görünür* 23 'görünür', *quruq* 6 'koruk', *üzün* (< *özün*) 27 'kendisini', *yuhsul* 29 'yoksul'.

7. Gerileyici benzeşmezlik : *böyük* 17 'büyük' ve *böyüsä* 4 'büyüse'.

8. Dudaksillaşma : *kübriyā* 33 'kibriya'.

9. Arkaik vokalizm : *ev sāhabı* - A'da : *ev şāhibi* 11.

3.2. Ünsüzler :

1. Sedalı ve sedasız ünsüzler :

a) A ve T'deki kelimelerin sonlarındaki sedalı ünsüzler : *qılıc* 1, *qurd* 4;

b) *t-* yerine *d-* (A ve T'de) : *dutulmaz* 7; eklerde : *ocakda* 36, *dostdan* 8, 9, *günāhdur* 5, *yokdur* 24. İstisna : *dökti* 32 (A'da : *dökdi*);

c) *d-* yerine *t-* : *tuşman* 8, 9 (A, T) 'düşman'; T'de : *toğuşından* 3 ve *tüt* 18 — A'da : *doğuşından* ve *düt*;

ç) T'de : *kişi* 37 ~ *gişi* 30 (A'da iki defasında da *کشی* yazılmaktadır).

c) *d-* yerine *t-* : *tuşman* 8, 9 (A, T) 'düşman'; T'de : *toğuşından* 3 ve

2. Kelime sonundaki sedasız ünsüzün hemen sonraki kelimenin başındaki sedalı bir ünsüzün etkisi altından sedalılaşması : *a-yağ-bir* (A'da : *ayak bir*) 15, *ärlüg-mi* (A'da : *erlik mi*) 35, *ayilüg-gibi* (A'da : *eyilük gibi*) 24, *bäddo'ā etmäğ-günāhdur* (A'da : *beddu'ā etmek günāhdur*) 5.

3. Damak - burun \tilde{n} ünsüzü şu zamirlerde muhafaza edilmekte ve bir çok çeşit yazılmaktadır : *aña* ("anga") 37, *baña* ("bagha") 28 ve *buña* ("buga") 35; A'da : بكاو اكا ve بوکا

Bazı eklerde A'daki \tilde{n} 'in T'de karşılığı *n*'dir : *basıldın* (A : *basıldıñ*) 3, *bögünmädügün* (A : *begenmedigiñ*) 2, *dişin* (A : *dişiñ*) 19, *ıslanmışın* (A : *ıslanmışıñ*) 22, *kimsänin* (A : *kimseniñ*) 36, *şarābın* (A : *şarābıñ*) 21 vb.

4. *k*'nın *h*'ya geçmesi A'da *aşşam* (T : *ağşam* 37), A ve T'de *yuhsul* (T) \sim *yohsul* (A) 29 kelimelerinde görülür.

5. *rl* > 11 benzeşmesi şu iki halde rastlanır : *basallar* (A'da yanlış بَصْرَلَر yazılmış) 15 'basarlar' ve *yuyallar* (A'da : يويالَر) 13 'yurlar' (*yumak* fiilinin *yuymak* varyantı için *Tarama Sözlüğü*'ne bk.).

4. Gramer özellikleri :

1. A ve T'deki 3. şahıs iyelik ekli isimlerin yükleme hali bazen çağdaş yazı dilindekinden farksızdır : *vakt namāzını* ve *kändü nāfsini* 31; bazen ise *-n* ekinin yardımıyla oluşmaktadır : *ikisın sävmāz* 11, *dökti kıanın* 32, *iç şarābın kıatrasın* 21.

2. Yalnız bir durumda cümlede nesne olan 2. şahıs iyelik ekli bir ad yükleme hali ekini taşıyacağı yerde şekilce halindedir : *gözün* (A'da : *gözün*) *kırp* 6.

3. Yüklemin pekiştirme kipliğini ifade eden şu iki tamlama kaydolmağa değer : *bātıldur olur* 33, *dāheldür olur* 34.

4. Farsça ad tamlaması bazen T'de hatasız yazılmaktadır : "nari gehannamdan" (= *nār-ı cehännändän*) 25, "rahi ascqenda" (= *rah-i 'āşkında*) 28; bazen de tamlama bağlantısını kuran *i* ünlüsü ihmal edilmektedir : "ab lutfen" (= *āb-ı lutfın* 26), "ahheam abadaten" (= *ahkām-ı 'ibādätin* 2), "savab scahid" (= *savāb-ı şāhid* 37) 7.

*

s. 22-23 'AMTAL ğayyida wa - mufīda bi - l - lisan⁸ at-turkiyy. PROVERBII Nella Parafrase in versi della Lingua Turchesca.

PROVERBII Utili, e Virtuosi de i Versi Turcheschi, in Italiano.

PROVERBIA Utilia, & erudita Carmine ligata Turcicè, Idiomate Latino.

⁷ Bu makaleyi Türkçeye tercüme etmiş olan meslektaşımız Hacıemin Bavbek'e bu vesileyle de teşekkürlerimizi sunarız.

⁸ بلسان yanlış yazılmıştır.

- [1] Éyi (veya iyi) kılıç fena demürden olmaz.
Eii Kelig fena damurdan olmaz.
[*Eyi kılıç fâna dämürdän olmaz*]
Una buona spada non si puo far di cattivo acciaio.
Ex malo ere⁹ bonus ensis non potest conflari.
- [2] Begenmedigiñ taş baş yarar.
Baganmadugun tasce basce yarar.
[*Bägänmädügün taş baş yarar*]
La pietra, che poco stimi, quella la testa.
Lapis, quem vili pendis, rumpit caput¹⁰.
- [3] Beni ıssıdacağ güneşi¹¹ doğuşından bilürüm.
Bani ıssidageak gunasci toguscendan bilurum.
[*Bäni ıssıdacağ günäşi toğuşından bilürüm*].
Il Sole, che mi deve riscaldare, lo conosco dallo spuntare.
Solem, qui me debet calefacere, cognosco ab ortu.
- [4] Kurd oğlı kurd kalur egerçi adamlarla büyüse.
Kurdogli kurd calur agarçi adamlarla bojusa.
[*Kurd oğlı kurd kalur äğärçi adamlarla böyüsä*]
Il Figlio d'un Orso¹², resta sempre Orso, benche sia allevato frà gl'huomini.
Ursi¹² filius, etiamsi inter homines nutriatur, Ursus tamen semper erit.
- [5] Ölülere bed du'ā etmek (veya itmek) günāhdur.
Olulara baddoa etmagh gunahdur.
[*Ölülärä bäddo'ā etmäg—günāhdur*])
Non maledite i morti¹³.
Ne mortuis maledicas¹³.
- [6] Körler arasında göziñ kırp.
Corlar arasenda gosen kerp.
[*Körlär arasında gözün kırp*]
Frà li ciechi fatte¹⁴ ancor voi il cieco¹⁵.
Inter caecos fac te etiam caecum¹⁵.

⁹ ere : aere yerine yanlış yazılmıştır.

¹⁰ Bk. Aksoy, s. 367, No. 1933 : *Ummadığın taş baş yarar*.

¹¹ كوشى yanlış yazılmıştır.

¹² İtalyanca ve Latince tercümeleri ('ayı') yanlışdır.

¹³ İtalyanca ve Latince tercümeleri takribidir.

¹⁴ fate yerine yanlış basılmıştır.

¹⁵ İtalyanca ve Latince tercümeleri oldukça serbesttir.

- [7] Bir elde iki karpüz dutulmaz.
Bir alda iqi karpuz dutulmaz.
[*Bir äldä iki karpuz dutulmaz*]
In una mano non possono pigliarsi due cocomeri.
Manus una non potest duo capere cucumera¹⁶.
- s. 24-25 [8] Aşikäre tuşman yëgdür¹⁷ gizli dōstdan.
Ascecara tuşman jeqdur¹⁸ ghisli dostdan.
[*Äşekärü tuşman yegdür gizli dostdan*]
L'inimico palase è meglio dell'inimico¹⁹ nascosto.
Minus nocet apertus, quàm occultus hostis¹⁹.
- [9] Cāhil dostdan 'ālim tuşman yegdür.
Geahel dustdan²⁰ aalem tusceman jegdur.
[*Cāhel dostdan 'ālem tuşman yegdür*]²¹.
L'inimico dotte è meglio d'un amico ignorante.
Melior est doctus inimicus, quàm amicus ignorans.
- [10] Tëz vëren (*veya* tiz viren) iki kerre vërür (*veya* virür).
Tes veran iqi carra verur.
[*Tez verän iki karrä verür*].
Chi dà presto, due volte dà.
Bis dat, qui cito dat.
- [11] Konaq kōnaqi sevmez, ev²² şāhibi ikisin²³ dağı sevmez.
Konaq kōnaqi saumaz eu sahibi iqi sen²⁴ dachi saumez.
[*Kōnaq kōnaqi sävmäz, ev sähabı²⁵ ikisın dağı sävmez*]²⁶.
Il Forestiero²⁷ non ama il Forestiere²⁸, et il Patrone non
ama ne l'uno, ne l'altro.
Advenam advena²⁸ non amat, Dominus autem domus
neutrum amat.

¹⁶ Bk. Aksoy, s. 268, No. 1204 : *İki karpuz bir koltuğa sığmaz.*

¹⁷ يکدر yazılmıştır (= *yigdür?* *Tarama Sözlüğü*'ne bk.).

¹⁸ "Jegdur" yerine yanlış basılmıştır.

¹⁹ İtal. *inimico* ve Lat. *hostis* ('düşman') yanlışdır.— Bk. Aksoy, s. 121, No.147 : *Akıllı düşman, akılsız dosttan hayırlıdır.*

²⁰ Baskı hatasıdır (No. 8'e bk.).

²¹ Bkz. Aksoy, s. 182, No 595 : *Cahilin dostluğundan, âlimin düşmanlığı yegdür.*

²² آپو yanlış yazılmıştır.

²³ یکی یکی yanlış yazılmıştır.

²⁴ "igisen" yerine yanlış basılmıştır.

²⁵ Bk. Redhouse (1921), s. 1152 : *şāhab.*

²⁶ Bk. Aksoy, s. 319, No. 1599 : *Misafir misafiri istemez (sevmez), ev sahibi ikisini de.*

²⁷ *Forestiero* yerine yanlış basılmıştır.

²⁸ İtal. *forestiero* ve Lat. *advena* 'yabancı' demektir.

- [12] Her taş kendü yerinde (veya yerinde) ağırdur.
Her tasci candi jerenda agherdur.
[*Här taş kändi yerindä ağırdur*] ²⁹
Ogni pietra nel suo luoco è pesante.
Quilibet lapis in loco suo habet pondus.
- [13] Kani kan ile yumazlar, kanı su ile yuyallar ³⁰.
Kani Kanila jumaslar kani suila juillar ³¹.
[*Kanı kan ilä yumazlar, kanı su ilä yuyallar*] ³².
Il sangue non si lava con il sangue, mà con l'acqua.
Sanguis non lavatur sanguine, lavatur sanguis aqua.
- [14] Cümleye muhālefet ³³ kuvvet hatādandur.
Geumlaja muchalefat kuvat chatadandur.
[*Cümläyü muhālefät kuvvät hatādandur*]
L'esser contrario à tutti è peccato ³⁴.
Omnibus esse contrarium nimia confidentia de seipso ³⁴.
- [15] Ey ³⁵ divāne, ey ³⁵ divāne, / Ayak bir bir başarlar (veya başallar) ³⁶ merdivāne ³⁷.
Ei divana ei divana ajagh bir bir basallar mardivana.
[*Ey divānā, ey divānā, / ayag bir bir vasallar* ³⁸ mardivānā]
O pazzo, ò pazzo, à grado, à grado, si sagliono le scale.
Heus stulte, stulte, gradatim ascenduntur scalae.
- [16] Yèmege (veya yimege) ne dèmek (veya dimek)?
Iemaga na demagh.
[*Yemägü nä demäk?*]
Quando v'è che mangiare, non dimandiate ³⁹ licenza ⁴⁰.
Cum quid est, quoud edas, licentiam ne petas ⁴⁰.

²⁹ Bk. Aksoy, s. 359, No. 1877 : *Taş düştüğü yerde ağırdır*; No. 1880 : *Taş yerinde ağırdır*.

³⁰ *يويار* < *yuyarlar* (daha aşağı da, No. 15'e bk. : *basallar*); *yumak* eyleminin *yuymak* varyantı için *Tarama Sözlüğü*'ne bk.

³¹ "Juiallar" (= *yuyallar*, önceki nota bk.) veya belki de "jullar" (= *yullar* < *yurlar*) yerine yanlış basılmıştır.

³² Bk. Aksoy, s. 282, No. 1311 : *Kanı kanla yumazlar, kanı su ile yurlar*.

³³ *مخالفت* yanlış yazılmıştır.

³⁴ İtalyanca ve Latince tercümeleleri takribidir.

³⁵ *آی* yanlış yazılmıştır.

³⁶ *بصرلر* yanlış yazılmıştır. (bk. T'de : *basallar*).

³⁷ *مردیوانه* yazılmıştır; bk. Redhouse (1921), s. 1809 : *merdüwān*; *Derleme Sözlüğü*'nde : *mardivan* (IX, s. 3128), *merdiman* (s. 3166) vb.

³⁸ *basallar* < *basallar* (bk. daha yukarıda, No. 13 : *yuyallar*).

³⁹ *dimandate* yerine yanlış basılmıştır.

⁴⁰ İtalyanca ve Latince tercümeleleri çok serbesttir.

- s. 26-27 [17] Senden büyük adamla alış vèriş (veya – viriş) etme.
Sandan boiuq adamla alisc verisce etma.
[Sändän böyük adamla alışveriş etmä]⁴¹.
Con maggiori di voi non trafficate.
Negotia cum te majoribus ne habeas.
- [18] Şabır ile kòruk helvā olur, düt yaprağı atlas.
Saber ila kuruk⁴² halua olur tut japraghi atlas.
[Sabır ilä kuruq⁴² hālva olur, tut yaprağı atlas]⁴³.
Con la pazienza l'aggesta si fà dolce⁴⁴, e di foglie di Moro
si fà raso.
Patientia omphacium fit dulce⁴⁴, & folium Mori fit rasum.
- [19] İki dişin arasında giren mürdâr çıkar.
Iqi discen arasenda ghiran murdar cekar.
[İki dişin arasında girän murdar çıkar]
Chi entra frà due dente⁴⁵ esce guastato⁴⁶.
Qui intra dentes ingreditur corrosus⁴⁶ exit.
- [20] Asta⁴⁷ yüri⁴⁸, hoş yüri⁴⁸.
Asta jeri⁴⁹ chosc jeri⁴⁹.
[Asta yüri (veya yöri), hoş yüri (veya yöri)]
Andate pian piano, & andarete sano.
Pedetentim, & feliciter.
- [21] İç şarābın katrasın⁵⁰, ur ğamın kantārına.
Ic scaraben katrasen ur gamen kantarena.
[İç şarabın katrasın, ur ğamın kantarına].
Bevete una gocciola di vino, e cacciat ecento libre di melan-
conia.
Guttam vini bibe, & centum melancholiae libras pelle.

⁴¹ Bk. Aksoy, s. 211, No. 804 : *Dost (akraba) ile ye, iç alışveriş etme.*

⁴² *Koruk* için baskı hatası da olabilir.

⁴³ Bk. Aksoy, s. 340, No. 1727 : *Sabırla koruk helva olur, dut yaprağı atlas.*

⁴⁴ *Helva* kelimesinin İtalyanca ve Latince tercümeleleri çok tahminîdir.

⁴⁵ *denti* yerine yanlış basılmıştır.

⁴⁶ İtal. *guastato* ('bozuk, yıkık') ve Lat. *corrosus* ('aşınmış') *murdar* kelimesinin kendi asıl anlamından çok uzaktırlar.

⁴⁷ *استه* yanlış yazılmıştır; bk. *Derleme Sözlüğü*, I, s. 347 : *asta* 'yavaş' (< Fars. آهسته).

⁴⁸ *یوری* yerine *یوری* yazılmıştır.

⁴⁹ "juri" (= *yüri* < *yürü-*) veya mihtemel "jori" (= *yöri*) yerine yanlış basılmıştır (*yörü-* şekli için bk. *Derleme Sözlüğü*).

⁵⁰ *فطرشن* yanlış yazılmıştır.

- [22] İşlanmışın nāpāki⁵¹ var yağmurdan.
Eslanmiscen napachi var jagmurdan.
[*İslandmışın nāpāki var yağmurdan*]⁵².
Chi è bagnato non hà paura di pioggia⁵³.
Madefactus non timet pluviam⁵³.
- [23] Her kişiye kendi ‘ādeti hōş görünür.
Har kiscia kendi aadati chosc gurunur.
[*Hār kişiyü kändi ‘ādāti hoş görünür (veya görünür?)*]⁵⁴ ⁵⁵.
Ad ogn’uno il suo costume par buono.
Suus cuique mos videtur bonus.
- [24] Yoğdur iki ‘ālemdə eyilük (veya iyilük)⁵⁶ gibi sermāye.
Jokdur iqi aalmada⁵⁷ ailugh^{57a} ghibi sarmaja.
[*Yoğdur iki ‘ālāmdä eyilüg gibi sarmāyā*].
In tutto il mondo⁵⁸ non v’è capitale maggiore del far bene.
Rectis operibus major nulla est in toto orba⁵⁸ possessio.
- s. 28-29 [25] Hağğa ki⁵⁹ cāhil şöhbeti⁶⁰ nār-ı cehennemden betar.
Hhağa ki geahel ssohbati nari gehannamdan betar.
[*Hağğa ki cāhel sohbāti nār-ı cehännāmdän betär*].
La conversation d’un huomo ignorante è fuoco peggior di
quel dell’Inferno.
Indocti hominis consuetudo, ignis Inferorum igne pejor est.
- [26] Yumasa āb-ı lutfuñ cürmi, cürmüñ cürmüni⁶¹, yā Rab, yā
ol bī-ğad u bī - pāyān olan deryāyı neylersin⁶²?
Jumasa ab lutfen germi germen germen jarab⁶³.
Ja olbi had ibi pajan olan dariai nailersen.

⁵¹ باپاکی yanlış yazılmıştır.

⁵² Bk. Aksoy, s. 265, No. 1187 : *İslandmışın yağmurdan korkusu (pervası) olmaz.*

⁵³ İtalyan ve Latin tercümeleri nāpāki kelimesinin ‘pislilik, kirlilik, anlamını değil de da-
ha çok bunun önceki notta adı geçen varyantının anlamını karşılamaktadır.

⁵⁴ “gorunur” yerine baskı hatası da olabilir (bk. biraz yukarıda da, not 34).

⁵⁵ Bk. Aksoy, s. 259, No. 1145 : *Herkes kendi aklını beğenir.*

⁵⁶ ایک yazılmıştır (= *eyilik?*).

⁵⁷ “aalamda” yerine yanlış basılmıştır.

^{57a} “eylugh” (= *eyilüg*) yerine yanlış basılmıştır.

⁵⁸ *İki ‘ālemdə* tabiri İtalyanca ve Latince çok serbest tercüme edilmiştir.

⁵⁹ *Hağğa ki* İtalyanca ve Latinceye tercümeleri eksiktir.

⁶⁰ صحبتي yerine صحبتي yanlış yazılmıştır.

⁶¹ جرمی جرمن جرمنی yazılmıştır; T’deki *cerm* şekli için Redhouse sözlüğüne bk.

⁶² نترلر شن yanlış yazılmıştır.

⁶³ Bu cümlelerin hizasında İtalyanca ve Latince tercümeleri sütunlarında (s. 29) yanlışlıkla sıraları değiştirilerek 27. numaralı vecizenin tercümeleri basılmıştır.

[*Yumasa āb-i lutfin cermi, cermīn cermīni, yā Rab, yā ol bī - had u bī - pāyān olan dāryāyi nāylerisn?*]

Se l'acqua della tua pietà, e misericordia non lava le colpe, e peccati de peccatori, F mio Dio,

A che serve quell'infinito, ed immenso Oceano della tua pietà [?] ⁶⁴.

Si tuae pietatis, ac misericordiae aqua culpas, & peccatorum scelera non abstergis, Deus mi,

Cui rei inservit infinitum illud, ac immensum tuae pietatis mare [?] ⁶⁴.

[27] Devletlü o kim 'ayıbdan özin ⁶⁵ ede (veya ide) pāk.

Daulatlú oqim aibdan uzen ⁶⁶ ede paq.

[*Dāvlātlü o kim 'ayıbdan üzin (veya özin) edä pāk*].

Quello è ricco, che da vitii è mondo ⁶⁷.

Ille verè dives, qui scelerum purus est ⁶⁷.

[28] Yā Rab, rah-i 'aşkıñda beni şeydā kıl,

Ahkām-ı 'ibādetiñ baña icrā kıl.

Jarab rahi ascqenda bani sceida kel.

Ahcam abadaten ⁶⁸ bagha egera kel.

[*Yā Rab, rah-i 'aşkıñda bāni şeydā kıl,*

Ahkām-ı 'ibādätin (veya ebādätin) baña ecrā kıl.

O' mio Dio dirizzami nelle vie del tuo amore, et insegname il modo di servirti ⁶⁹.

Dirige me Deus mi in tui amoris vias, & edoce me modum, quo tibi serviam ⁶⁹.

[29] Cehle benzer cihānda faqır olmaz : qatı yoqsul cihānda cāhildür.

Gehla bansar gehanda faqer olmaz. Qati juchsul ⁷⁰ gehanda geaheldur.

⁶⁴ İtalyanca ve Latince tercümeleri yanlışlıkla 26. numaralı vecizenin ikinci kısmı ve 27. numaralı vecizenin tam doğrusuna basılmıştır.

⁶⁵ اوزن (= özün mü, özin mi?) belki özünü veya özünü için yazılmıştır.

⁶⁶ "uzen" = üzin (< özin, ö ünlüsünün daralması ile) veyahut "ozen" (= özin) yerine baskı hatası olabilir.

⁶⁷ İtalyanca ve Latince tercümeleri yanlışlıkla 25. numaralı vecizenin tercümelerinden sonra basılmıştır (biraz yukarıda, 63 ve 64. notlara bak.).

⁶⁸ "Ahcami ibadetten (veya ebadaten)" yerine yanlış basılmıştır.

⁶⁹ İkinci dizinin İtalyanca ve Latince tercümeleri takribîdir.

⁷⁰ "jochsul" yerine baskı hatası da olabilir (biraz yukarıdaki 42., 54. ve 66. notlara da bk.).

[*Cehlä bänzär cehānda fakır olmaz : kati yuhsul (veya yohsul) cehānda cāheldür*]

Non si trova simile povertà nel mondo all'ignoranza : il piu povero in questo mondo è l'ignorante.

Nulla est in terrarum orbe paupartas ignorantiae similis. In hac vita omnium pauperrimus indoctus est.

[30] Māl ile nākışı ğanī şanma : ol kişidür ğanī ki kāmildür. Malela naqesi gani sanma. Ol ghischi dur gkani⁷¹ chi cameldur.

[*Māl ilä (veya ıla) nākısı ğanī sanma : ol gişidür ğanī ki kāmeldür*].

Un huomo ignorante per le ricchezze, non lo stimate ricco : quegli è ricco, il quale è perfetto.

Indoctum hominem non ideo divitem judicetis, quod divitiis abundet : ille verè dives est, qui perfectus.

s. 30-31 [31] Her ki vaqt namāzını eyleye terk kendü nefsinı kendü kātıldür.

Har chi vaqt nasesni aileja tarq. Candu nafseni candu katelldur.

[*Här ki vaqt namāzını äyleyä tärk kändü nāfsini kändü käteldür*]

Chiunque lascia l'hore delle sue orazioni, occide se stesso. Quicunque orandi tempus inane praeterire finit, seipsum perimit.

[32] Dökdi kanın bigayri sikkîn şol kişi kim şalāvati mühmeldür.

Doqti kanin bagair⁷² siqqin. Sceol qisci qim salvati⁷³ muhmaldur.

[*Dökti kanın bigayri sikkîn şol kişi kim şalāvati mühmældür*]

Ammazza se stesso senza coltello quell'huomo, il quale tralascia le sue orazioni.

Se ipsum sine cultro occidit homo ille, qui non orat.

⁷¹ "ghani" yerine yanlış basılmıştır.

⁷² "bigairi" yerine yanlış basılmıştır.

⁷³ "salavati" yerine yanlış basılmıştır.

- [33] Kibriyā Ḥaḳḳiñ ridāsıdur : el uzadan fuzūl bātıldur olur.
Cubriia haken radasidur⁷⁴. Al uzadan fuzul bateldur olur.
[*Kübriyā Haḳḳın redāsıdur : āl uzadan fuzūl bātıldur olur*]

La Gloria è il Vestimento di Dio : ! quegli è vano, che vuole
di quella svestirlo.

Gloria Indumentum Dei est : Et ille inanis est, qui illa
eum exuere vult.

- [34] Kimde ki zerre deñlü kibir olsa, anı şanma bahişte dā-
hıldür olur.

Qimda chi zarra dangluchibre⁷⁵ olsa. Ani sanma behiseta
dacheldur olur⁷⁶.

[*Kimdä ki zärrä däñlü kibir (veya kibir) olsa, anı sanma
däheldür olur*]

Quello, nel quale è un'atomo etiandio di Vanagloria mai
puo entrare in Paradiso.

In quo vel minima jactantiae pars est, ille Paradisum
ingredi non potest.

- [35] Buña erlik mi dersin, ey muḥannet⁷⁷,
Başıldñ nefse nefis iken mü'ennet⁷⁸?

Buga arlugh mi dersan⁷⁹ ei muhannet⁸⁰ baselden nafsa
nafs ican muant⁸⁰.

[*Buña ärlüg—mi dersin (veya dersin), ey muḥannäs, Basıldın
näfsü näfs ikän, ey müännäs?*]

Questa potete chiamarla azione d'huomo vrile, o poltrone,
Mentre sete sottomesso da un'anima, che è di genere fe-
minino [?].

Hoc, ignave, viro dignum opus vocaveris,

Dum ab anima subjeceris, quae est generis foeminini [?].

⁷⁴ "redasidur" (< Fars. ردا) yerine yanlış basılmıştır.

⁷⁵ "- chibir" (= kibir) veya "- chiber" (= kibir) yerine bir baskı hatası olmalı.

⁷⁶ Bu sıranın karşısında, İtalyanca ve Latince sütunlarında (s. 31) 35. numaralı vecizenin birinci cümlesinin tercümesi verilmiştir.

⁷⁷ مؤنت yanlışlıkla محنت yazılmıştır.

⁷⁸ مؤنت yanlışlıkla مونت yazılmıştır.

⁷⁹ "dersin" veya "dersen" (= dersin) yerine yanlış basılmıştır.

⁸⁰ "Muhannat" ve "muant" biraz yukarıda, 77. ve 78. notlarda kaydettiğimiz yanlış imlâların çeviriyazıları oldukları muhtemeldir.

s. 33-34 [36] Kimseniñ kül (veya küll)⁸¹ kemāline⁸² ve mālina ḥased etme, ḥasūd olub, zinhār :

Ḥasenātını yer ḥased, kişiniñ, nitekim ocaqda hīme nār.

Kimsanen col kamalena vama lena hhasd⁸³ etma hhasud olma zenhar hhasanati jer hhar kiscinek⁸⁴ neta kim ogeaqda haima⁸⁵ nar.

[*Kimsänin kol*⁸⁶ *kämälünä vä mālina ḥasäd etmä, ḥasüd olma, zenhār :*

Hasänätını yer ḥasäd, kişinın, netäkim ocaqda hīmä nār]

Guardati bene di non essere invidioso, e non invidiar⁸⁷. alcuno, o per la di lui perfettione, o per le sue ricchezze. Si consumano l'operationi buone dell'invidioso, come consuma il fuoco il legno.

Optimè caveas, ne invidus sis, neque alicui inideas, aut illius perfectionis causa, aut copia divitiarum. Ea consumuntur invidi recta facta ratione, qua ignis lignum comburit.

[37] İki kişi arasında kim zahmete girüb eylese işlâh, Vâcib olur aña tavâb-ı şehîd, çünkim ol vere bir fesâda fellâh.

Iqi qisci arasında harqim. Zahmata ghirub ailasa islah. Vageb olur anga savab scahid cunchim⁸⁸ ol vera fâsada filah⁸⁹.

[*İki kişi arasında hâr kim zahmätâ girüb äyläsâ islâh, Vâceb olur aña savâb-ı şâhid, çünkim ol verä bir füsâda fellâh]*

Chi piglia pena, e trà huomeni pace guadagna il merito d'un Martire, mentre quello sarà la causa di giustar le cose, che fanno nascere disturbi.

⁸¹ كل 'tüm, bütün' için كل yazılmıştır.

⁸² كمال yanlış yazılmıştır.

⁸³ "hhasad" yerine yanlış basılmıştır.

⁸⁴ "hhasanati jer kiscinek" fikrası "hhasanatini jer hhasad kiscinen" yerine yanlış basılmıştır.

⁸⁵ "hima" (< Fars. هيمه 'odun') yerine yanlış basılmıştır.

⁸⁶ Kol < Fars. كل 'hep; bütün'.

⁸⁷ invidiar yerine yanlış basılmıştır.

⁸⁸ "ciunchim" veya "çunchim" yerine yanlış basılmıştır.

⁸⁹ A'da اولاج yerine yanlış اولاج yazılmış, T'de "felah" yerine yanlış basılmıştır.

Qui curam suscipit, ut pacem ponat inter duos homines Martyris praemium meretur; per eum enim componentur res, quae producunt perturbationes.

- [38] Dervişe her aḥşam olduğı yer sarāydur.
 Darviscea har acscam oldughi jer saraidur.
 [*Därvişä här akşam olduğı yer saraydur*]
 Quello è il Plazzo del Religioso, nel quale la sera si trova.
 Religiosi viri domus illa est, in qua vesperè diversatur⁹⁰.

⁹⁰ Latince tercümesi oldukça serbesttir.

PROVERBII

UTILI, E VIRTUOSI

IN LINGUA

ARABA, PERSIANA, E TURCA,

GRAN PARTE IN VERSI,

Con la loro spiegazione in Lingua Latina,
& Italiana;

Et alcuni Vocaboli di dette Lingue.

Raccolto da TIMOTEO ASSARELLINI il minimo
fra i Vocaboli della Mesopotamia

PROVERBII

IN PERSI

ARABI, PERSIANI, E TURCHI.

Ogniuno nel suo Carattere particolare,
con la sua Frase,

E poi in

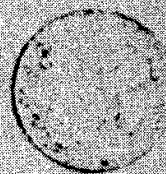
LATINO, ET ITALIANO.

امثال جديدة

بمعاني

العربية الفارسية التركية

واللاتينية والابطالينية

IN PADOVA,

Nella Stamperia del Seminario.

M. DC. LXXXIII.

CON LICENZA SUPERIORI.

21200

23 LATINE

PROVERBIA PROVERBII

Utilis, et eruditus Car-
mis ligata Turcicè,
Idiomate Latino.

Ex malo ere bonus en-
fis non potest consilari.

Lapis, quem vili pendis,
rumpit caput.

Solem, qui me debet ca-
lescere, cognosco ab or-
tu.

Uris filius, etiam si in-
ter homines nutritur,
Uris tamen semper erit.

Ne mortuis maledicas.

Iner cecos fac te etiam
cecum.

Manus una non potest
duo capere cucumera.

دو کدو

ITAL.

PROVERBIA PROVERBII

Utili, e Virtuosi de i
Vetti Turchesci han
Italiano.

Una buona spada non si
può far di cattivo acciaio.

La pietra, che poco sti-
mi, quella rompe la testa.

Il Sole, che mi deve ri-
scaldare, lo conosco dallo
spuntare.

Un Figlio d' un Orso, nes-
ta sempre Orso, benchè sia
Uris tamen fra' gl' huomini.

Non maledite i morti.

Frà li ciechi fatte ancor
cui il cieco.

In una mano non possono
pigliarsi due cocomeri.

PARAPH.

TURCIC.

PROVERBII

امثال

Nella Parafrafe in
verfi della Lingua
Turchesci.

Ehi Kelig fana da-
murdan olmaz.

Baganmaduguna
tafce basce jarar.

Baniiffidagcak gu-
nacet toguscendan
bilurum.

Kurdogli kurd ca-
lur agarçi adamlar-
la boyufa.

Olulara baddoa et-
mugh gunahdur.

Corlar arafendas
gosen kerp.

Bir alda iqi kar-
puz dutulmaz.

PRO-

جده وینه بلغان
التورکی

ای کلیغ فنا دوردون
اولار

بگنمدیگنک
پار

بنی اسیددیگن کونش
دوخوشنده بیادوع

قورم اولوغی قورم قارور
اکرچم اولارله بیوسم.

اولارده بن وحسا ایندیگن
کندهرد

کورلر اراسیند کورلر
قوب

ایک ایک قوبوز ووقلمز
ایک ایک قوبوز ووقلمز.